

ШЫН

№ 134
(17778)

2009 чылдың
ноябрь 19,
четверг

Садар өртээ
4 рубль.

Ниилел-политиктиг солун • 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

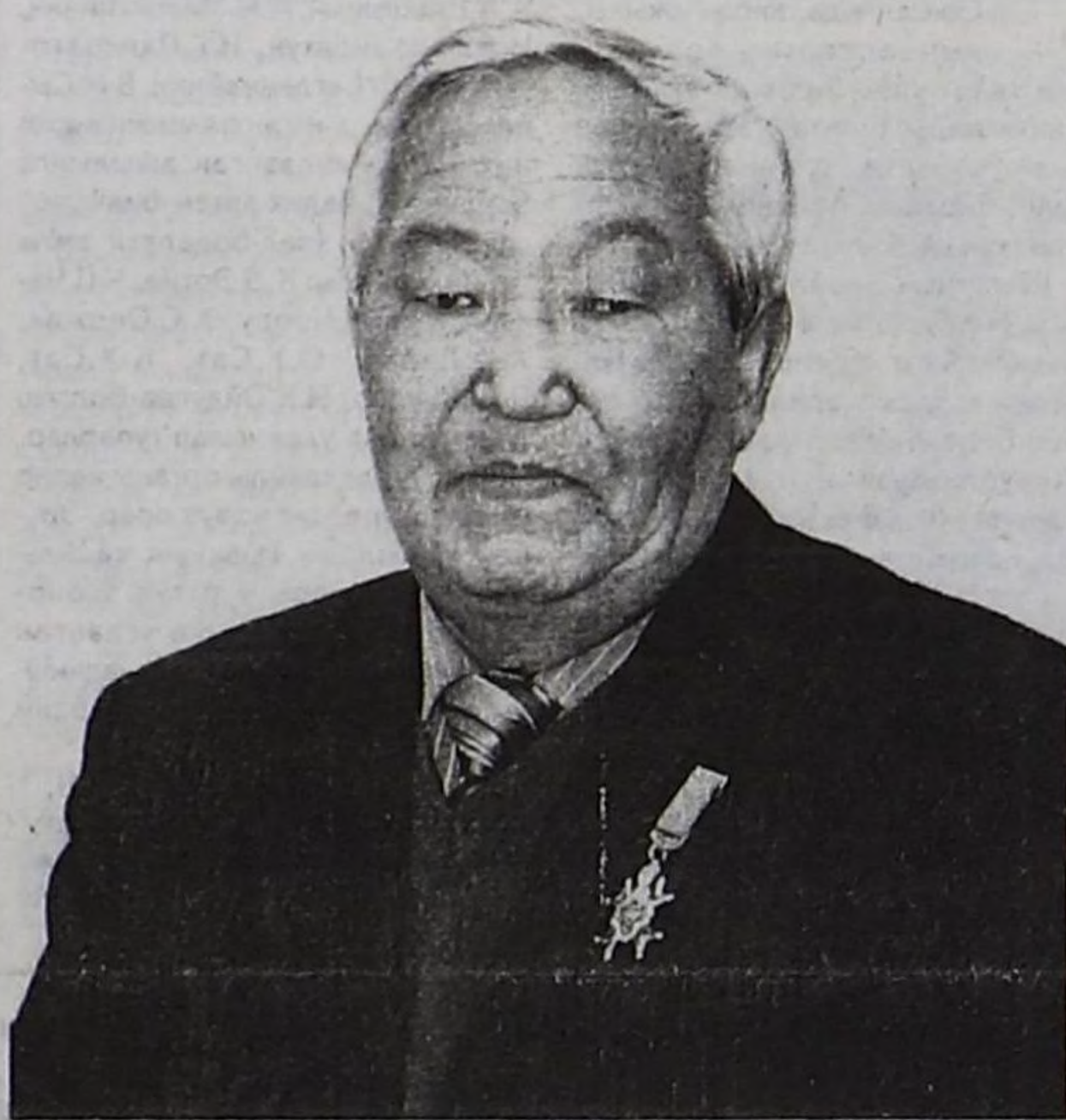
Бедик шаңнал-биле!

ЧҮРЭЭНЕРНИН ЧЫЛЫГ «ОДААНГА» ЧЫННЫП ЧОР МЕН...

Ноябрь 17-де ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамызынга байырлыг болушкун болган. Аңаа яамының коллегия кежигүннери, Тываның уран чүүлүнүн ат-сураглыг кижилери олурушкан. ТР-ниң культура болгаш информация политиказының сайыды В.О. Донгак Тываның Улустун чогаалчызы Александр Даржайга «Россияның тергин кижилери» энциклопедияже киргениниң шын-зылга бижин болгаш оон медалын байырлыг байдалга тывыскан. Улуг Россияның сайзырал-хөгжүлдэзинге кирип келген үлүг-хуузу дээш бистиң чогаалчыыс ол шаңналга төлөптиг болганы-биле байыр чедирбишаан, боодал чектерни сөңнөп, чылыг-чымчак сөстөрни чугаалаан. Тывадан мындыг улуг шаңналга төлөптиг болганының бир дугаары Александр Александрович Даржай болган. Бедик шаңналче чогаалчыыс ак орукту ажыдып кааны ол. Моон сонгаар-даа ол бедик атка төлөптиглер немежи, данзыны уламчылаар дээрзинге идегел улуг.

А.А. Даржай шаңналды ап тура, чүве чугаалааш, мынча дээн:

— Хүндүлүг коллегаларым, Тываның культуру болгаш уран чүүлүнүн ажылдакчылары! Сеткилимниң ханызындан шуптунарга өөрүп четтирдим. Бүгү назывымда мени деткип келгениңер дээш, мөгөйп тур мен. Литература болгаш уран чүүлге шыдаар-ла шаам-биле моон сонгаар-даа бараан болурумну аазап тур мен. Силерге бүгү-ле чүүлдерге чедишкениңерни күзөдим. Магалыг шимченгир, тывызык улус болгай силер. Силерниң энергияндан «чегдинип» чурттап-ажылдаар мен. Силерниң чүрөкте-

риңерниң чылыг «одаанга» чыннып чор мен. Силер бүгүдө эвес болза, мен кым-даа эвес мен. А силер-биле кады мен Тывавыстың тайгазының магалыг чаагай дыды дег мен. Мээң чогаалдыкчы кежээмни бедик утка-шынарлыг организастап эрттиргениңер дээш улуу-биле четтирдим. Шуптунарга аас-кежикти, быжыг кадыкшылды күзөдим!

Тыва Республиканың А.С. Пушкин аттыг национал библиотеказының директору О.В. Фенцель чогаалчыга байыр чедиргеш, оон хөй-ниити ажыл-чорудулгазын

бедик-биле үнелеп, библиотека ажыл-херээ дугайында хоойлуну ажылдап кылганы дээш, чогаалдары чонну чараш чүүлге кижизидип чорууру дээш, республиканың библиотекарларының өмүнээзинден өөрүп четтиргенин илереткен.

Үргүлчүлөдиг адыш часкаашкыннары-биле байырлыг ужуражылга доозулган.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУН
тырттырган чуруу.

ДЕВИСКЭЭР ПЛАННААШКЫН СХЕМАЗЫ

Тыва Республиканың Чазза Санкт-Петербург хоорайның архитекторларының ажылдап кылып турары девискээр планнаашкынының схемазын катап ажылдаары-биле эгиткен.

Республиканың удуртулгазының бодалы-биле, чээрби чыл үргүлчүлөдиг улуг ужу-дузалыг планнаашкынга хамаарыштыр төлөвилел «чедир ханы ажылдат-тынмаан» болуп турар. Төлөвилелди ажылдап турарлар эрги сан-чурагайларны ажылдап турарын Ш.Кара-оол айткан.

Ноябрь 17-де Девискээр планнаашкынының схемазын (ДПС) ажылдап кылып талазы-биле кады ажылдажылганы чорудар ажылчын бөлүктүн хуралы болуп эрткен. Ажылчын бөлүктүн харысалгалыг секретарына Ольга Васильевна Байыр-оолду сонгуп, авторлар-биле кады ажылдап турарының дугайында неделя санында чет-вергке чедир ТР-ниң Чаззаның Даргазынга илеткеп турарын харысалгалыг секретарыга хурал дааскан.

Девискээр планнаашкынын

ажылдап кылып тура, административтиг пунктуларның кызыгаарларын тода көргүзеринче кичээнгейни углаарын, ДПС-ке боттарының адырынга хамааржыр саналдарны кирип, аңаа хамаарыштыр четпес чүүлдерни демдег-леп бээрин ажылчын бөлүктүн даргазы С.И.Тен дагып, хуусаа кыска, ынчангаш тода, шалыпкын ажылдаарындан республикага улуг ужу-дузалыг бо документиңиң, оон-биле чергелештир республикада черлерниң бир категорияда хамаржыр деп чуулалап демдег-лээн. ДПС чок болза, тудуг тудар, чер участоттарын кандыг-даа сорулгага ажылгаар арга чок болуп турар.

Айлаң ДАРЖАА.

Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазында

БЮДЖЕТТИ БИРГИ НОМЧУЛГАДА БАЗА КАТАП ХҮЛЭЭП АЛБААН, АМ БЕРГЕ БАЙДАЛДА КЕЛГЕН

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының алдыгы сессиязының бешки (ээлчег чок) хуралы дүүн, ноябрь 18-те, болуп эрткен. «2010 чылда болгаш 2011 база 2012 чылдарның планныг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунун төлөвилелиниң дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан.

Тыва Республиканың Чаззаның Даргазының бирги оралакчызы — экономика сайыды Сергей Тен бо талазы-биле илеткелди хуралга кылгаш, Тыва Республиканың республика бюджетиниң кол углангышкыннарының дугайында сан-чурагайларны адаан. 2010 чылдың республиканың каттышкан бюджетиниң чарыгдар кезээн 14,1 млрд. рубль, орулгалыг кезээн 13,8 млрд. рубль, четпес дефицит кезээн бюджет хоойлужудулгазын езугаар 304,2 млн. рубль хем-чээлдиг кылдыр төлөвилеп тургускан. Каттышкан бюджеттин бодунун орулгалын 9 хуу өстүрерин планнаан, ол 3 млрд. 598 млн. рубль болуп. Орулгаларның 84,4 хуузу үндүрүлгелерден болгаш үндүрүлгелерден өске чыылдалардан кирер. 2009 чылдың деңгелинде федералдыг бюджеттен сан-хөө дузазы 14 хуу кызырылган, оон иштинде социал төлөвилелдерге субсидия 382 млн. рубль эвээжээн.

Бюджеттин төлөвилелин Тываның Чазза республиканың социал-экономикиг хөгжүлдэзиниң айтырыгларынга дүүштүр шын санаашкыннары кылып тургаш, боттандырганын Сергей Тен түңнелинде демдеглээн.

Палатаның Бюджет болгаш сан-хөө-чээли политиказының талазы-биле комитеттин даргазы Дандар Ооржакка Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында Тыва Республиканың хоойлузунун төлөвилелин сайгарып көргөш, кандыг түңнелди үндүргенин депутаттарга дыңнадыры-биле сөстү берген. Чөпшээржилге комиссиязы, ийи хүн хуралдаан, аңаа Тыва Республиканың Чаззаның харысалгалыг ажылдакчылары-биле кады бюджет хоойлузунун төлөвилелин сайгарып көргөш, чөпшээржилгелер чедип алдынган, ынчангаш бюджет хоойлузунун төлөвилелин бирги номчулгада хүлээп алырын деткип турарын олдыңнаткан.

Бюджет хоойлузунун төлөвилелинге хамаарыштыр депутаттар Зинаида Дехтар, Зоя Сат болгаш өскелер-даа санал бергеш, өөредилге, кадык камгалап адырында, орук шимчээшкениниң айыыл чок чоруун хандыраарында, кем-херек үүлгедишкени-биле демиселди күштелдирип чорударын боттандыраарында көрдүнүп турар бюджет төлөвилелинде көрдүнгөн хөрөңгилерни эвээжеткенин айткан, оларны акшаландыраарын көвүдир негелдени салганнар. Депутаттар Роза Деге, Виталий Бартына-Сады, Өнер Ондар сөс алгаш, Чазактың төлээлери-биле кады Чөпшээржилге комиссиязы кады хуралдааш, бюджет хоойлузунун төлөвилелиниң сайгарылгазын кылган, дугуржулгалар чедип алган болганда, бюджеттин кол сан-чурагайларын бирги номчулгада

хүлээп алырын саналдаан.

Хуралды башкарып эрттирип турган Борис Балчый-оол «2010 чылда болгаш 2011 база 2012 чылдарның планныг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунун төлөвилелин бирги номчулгада хүлээп алыр дугайында бадылаашкынны эрттирген. Хуралга олуржуп турган 24 депутаттын чүгле он үжү бадылаан, ынчангаш бюджет төлөвилелин бирги номчулгада депутаттар база катап хүлээп албаан. Моон түңнели кандыг болганы? Хоойлужудулга езугаар парламент бюджеттин төлөвилелин Чазакче дедир чорудар эргези чок. Ам чөпшээржилге комиссиязын тургуспас. ынчангаш кончук берге мунгаш байдалда келген. Бюджет төлөвилелиниң бирги номчулгазын безин хүлээп ашыдавайн тургаш, ону канчап, кажан хүлээп алыр бис. Берге айтырыг тургустунуп келген-дир.

Сессия хуралының соонда Хоойлужудулга палатазының депутаты Виталий Монгушевич Бартына-Садыга ужурашкан, депутаттар бюджет төлөвилелин чүге бирги номчулгада безин хүлээп албайн турарынга тайылбыр бээрин дилээн мен:

— Бюджет төлөвилелин бирги номчулгада хүлээп алыры дээрге, оон үш кол сан-чурагайың: чарыгдал кезээн, орулгалыг кезээн, четпес дефицит кезээн сайгарып көөрү-дүр. Оон өске сан-чурагайларга сайгарылга кылбас. Тываның саналга палатазы, Хоойлужудулга палатазының бүгү комитеттери үстүнде адааным үш кол сан-чурагайында кандыг-даа хажыдылга чок деп үнелелди берген турдала, бюджет төлөвилелиниң бирги номчулгазын ийи катап хүлээп албаан. Ам мырыңай мунгаш, берге байдалда келди. Кризис үезинде бюджетти хүлээп албайн туруп бээрге, чоннун амыдыралынга бергелер таваржыр, Тываның ат-алдарында даа багай-дыр. Чамдык депутаттар ол-бо адырда акша четпес дээш негелде кылып туруп берген, бодап орага бо дээрге политиктиг айтырыгга хамааржыр хире болу берди.

— Бюджет төлөвилелин бирги номчулгада депутаттар ийи катап хүлээп албайн барды. Тываның Сан-хөө яамызы Москвага бюджетти удавас камгалаар болгай, бирги номчулгада оон кол углаанышкыннарын безин хүлээп албаанда, бадыткап көргүзөр документиңиң чок-тур. Бюджетти бирги номчулгада безин хүлээп албаска, ол сан-хөө ажыл-чорудулгазынга багай салдарны чедирерин утпаази — деп, сессия хуралында олурушкан ТР-ниң сан-хөө сайыдының бирги оралакчызы Урана Даваа чугаалап турар.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Өөрүп четтиришкениң сөстөрүн илередириниң дугайында

Россия Федерациязының Президентизиниң АЙТЫШКЫНЫ

Хоочуннарының социал деткимчезиниң болгаш аныяктарның патриоттук кижизидилгезиниң талазы-биле ажыл-херекке улуг салышкыны дээш тус черлерниң дайын хөдөлишкениңериниң хоочуннарының болгаш инвалидтериниң «Дайынчы акы-дуңмалышкы чорук» хөй-ниити организациязының Тыва Республикада баштаар чериниң кежигүнү Тамара Александровна Наводкинага өөрүп четтиришкениң сөстөрүн илередир.

Россия Федерациязының Президентизи Д. МЕДВЕДЕВ.

Москва хоорай

2009 чылдың сентябрь 30

№ 636-рп

Тываның каайлы албанында

ФЕДЕРАЛДЫГ БЮДЖЕТЧЕ — 21 МЛН. РУБЛЬ

17 чыл бурунгаар, 1992 чылда, бо хүнде Күрүнениң каайлы комитетиниң дужаалы-биле Тыва Республиканың девискээринде даштыкы-биле экономиктиг харылзаалар тудуп турарларны хандыраар, эт-хөреңгиниң болгаш транспорт аймааның кызыгаар эрттирилгезин каайлы дүрүмүгө дүүштүрер сорулга-биле, Тываның каайлы албанын тургускан. Тываның каайлы албаны Сибирьниң каайлы эргелелинде эн-не аныак органнарның бирээзи. 17 чыл дээрге төөгүнүң үе-биле алырга, ындыг кончук хөй эвес-даа бол, ол чылдарда Тываның девискээринге каайлы черлерин тургузар база оларның ажил-чорудулгазын хөгжүдөр дээш улуг ажилдар кылдырган.

Тыва каайлы албанының начальниги В.В. Вальков.

Тыва Республиканың девискээринге каайлы хыналдаларын күштелдирер, федералдыг бюджеттин сорулгалыг кезээн улгаттырар, каайлы адырларында кем-херек үүлгедиишкннери-биле база хоойлу хажыдышкыннары-биле демиселди чорудар дээш Тываның каайлы ажилдакчылары олче бүгү күжүн салып, чыл санында салдырган сорулгаларын чедишкнниг күүседип турарлар.

2009 чылдың 10 айларында Тываның каайлы албаны федералдыг бюджетче 21 миллион ажыг рубль түңге каайлының болгаш өске-даа төлевирилгезин сорулгазын кириген. Бо дээрге Сибирьниң каайлы эргелелиниң 10 айларда күүсе-дири-биле берген планныг даалгаларын 132,6 хуу күүсеткени ол.

Барааннарны, транспорт аймаан база хамааты кижилерни каай-

лы дүрүмнерин езугаар кызыгаар шугумун Хандагайты, Цагаан-Тологой болгаш Шара-Суур ийи талаже автомобиль эрттирилге пунктулары (ДАПП) эрттирип турар. 2009 чылдың 10 айларында бо пунктуларны таварыштыр ийи талаже 25 муң тонна ажыг чүктү, 72 муң ажыг кижини, 13 муң автотранспортту эрттирген.

Тываның каайлы албанының ажилдакчылары бо чылын наркотиктиг бүдүмелдерни, «Сибутрамин» деп күштүг хоран бүдүмелди болгаш 160 баш ажыг шээр малды контрабанда кылдыр кызыгаар шугумун эрттиргени дээш 5 кеземче херектерин оттурган болгаш ол талазы-биле истелге ажылы чоруп турар. Ол ышкаш чоннуң хергелелинге ажыглаар барааннарны (идик-хеп аймаа, бажың-балгат дериг-херекселдери болгаш оон-

даа өске) хоойлуну хажыдып, кызыгаарны эрттирерин оралдашканы дээш 89 административтиг херектерни оттурган.

Кызыгаарның каайлы постуларынга хоойлу камгалаар өске органнарның ажилдакчылары-биле кады эрттирген хыналдалар үезинде октарны, бижектерни, Кызыл дептерже кири бижиттинген дириг амытаннарны болгаш өске-даа чүүлдерни кызыгаарны хоойлу үрөп эрттирер дээр оралдажышкыннарны илередип, хемчээр алган. Оон аңгыда, албан ажылының ыттарын өөредип,

ажыглап турар килдистиң ажилдакчылары оперативтиг дилеп тывышкынның түннелинде 2256 грамм гашишти болгаш 21,5 грамм марихуананы илереткен.

Тываның каайлы албанының база бир сорулгазы — чоннуң угаан-медерелинге хоралыг болур чүүлдерни тарадыр оралдажышкыннар-биле демиселди чорудары. Республиканың Иштики херектер яамызының органнары-биле кады ажилдажылганың түннелинде, чоннуң угаан-медерелинге хора чедирип болур чөпшээрел чок бүдүрген азы хоолгалаан даштыкы барааннарны иштики рыноктарга сатып-саарып турган таварылгаларны илередип, ниитизи-биле 2760 саныг барааннарны хавырган.

Мындыг түннелдер каайлы эрттирилгезин бөдүүнчүткени, информация технологиязының сайыраа-

ны, декларация долдурарының болгаш өртектер тургузарының ажилдарын шыңгыы хыналдага алганы-биле, ол ышкаш ында ажилдап турар кижилерниң аксеткилдиг, мергежилдиг ажылы-биле чедип алдынып турар.

Каайлы албаны оң даргазы В.В.Вальковтуң удуртулгазы-биле салдырган сорулгаларны чедишкнниг күүседип, чаңгыс үзелдиг, тура-сорук-биле ажилдап шыдаар коллектив болуп турар. Республиканың каайлы органын тургузуп, бүгү күжүн, арга-дуржулгазын харамнанмай, чурттуң экономиктиг хөгжүлдери дээш ажилдап чораан хоочуннар: И.М.Сувандинин, А.А.Шаалынын, А.М.Милейкиннин, Н.А.Горяиновтуң, Н.Г.Панкратованың, В.Ф.Сеглеңмейниң, В.М.Сынааның ажил-ижин оларның өөреникчилери хүлээнген ажылынга бердинген, бедик эртем-билигил, сайзыраңгай үзел-бодалдыг амгы үениң салгалы: К.Д.Эртне, Ч.С.Чавынчак, Б.И.Чооду, Х.С.Ооржак, Х.К.Лакпа, О.К.Сат, К.Х.Сат, Р.Ш.Куулар, М.К.Ойдунаа болгаш өскелер-даа уламчылап турарлар.

Тываның каайлы органы келир үеже бүзүрелдиг чоруп орат. Эрткен 17 чылдар Тываның каайлы ажилдакчылары чурттуң экономиказын көдүреринче угланган боттарының хүлээлгелерин чедишкнниг күүседип турар дээрзин бадыткаан.

Наталья МОНГУШ,
Тываның каайлы албанының хөй-ниити-биле харылзаа тудар талазы-биле специализи.

Президент Д.Медведевтиң Айыткалыни чугаалажып тур бис

АКША-ХӨРЕҢГИ КӨРДҮНГЕН

Президент Дмитрий Медведевтиң Айыткалында бүгү-ле чүүлдерни чөпсүндүм. Москва хоорайда чурттагычон 9 млн. ажыг, хоорай Думазында депутаттар — 35. Тыва Республикада чурттагычон оон 30 катап эвээш, а депутаттар 162 кижилер. Москваның орулгазы-биле Тываның орулгазы канчап-даа деңнеттинмес. Амыдыралывыстың орта өөндөлөвезиниң бирээзи, хөй депутаттарлыг болганывыста. Бо байдалды дарый эдер херек.

Хоочуннарның пенсиязын өстүрери көрдүнүп турарына канчап өөрүвес боор. Келир чылдың соонда безин бир бүдүн чартык катап улгаттырар.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиелелгениң 65 чылын таварыштыр Россия Президентизинин дайын киржикчилерин шуптузун чурттаар оран-сава-биле хандыраар дээр №714 доктаалы бар. 2009 чылдың бирги кварталында дайын хоочуну 6 кижилер бажың тудуп, садып алыры-биле 3 млн. 188 муң рубльди алган. Ам 8 хоочун 6 млн. 152 муң рубль түннүг акшаны алып. Ниитизи-биле 15 дайын хоочуну чурттаар оран-савазын экижиткен. Бо хүннерде республикада 37 млн. 616 муң рубль кирип келген. Республикада Ада-чурттуң Улуг дайынының арткан 26 киржикчизинге ол акша бажың-балгат-биле оларны хандыраарына четчир. Тываның Хоочуннар чөвүлелиниң мурнунда шиитпирлеттинмейн турар бо айтырыг ам дуглаттынар.

Маспык-оол КАРА-ООЛ,
Тыва Республиканың Хоочуннар чөвүлелиниң даргазы.

Мурнады хөгжүдөр национал төлевилел — «Кадыкшыл»

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

Чоокта чаа бистин республикага бүүрек аарыгларын тодарадыры-биле чурттагычоннуң тускай шинчилге-хыналдазын (скрининг) чоруткан. Оң түннели дүвүренчиг болган — чурттагычоннуң үш дугаар кижилер бүрүзү-ле бүүректери аарыг болганы илерээн. Ынчангаш республикада нефрология салбыры күженишкнниг ажилды эгелеп, профессионал эмнээшкнни калбаа-биле чорудуп эгелээн. Бүүректерниң байдалын хынал, аарыгны тодарадып тылкананың соонда, план езугаар эмнээшкнни кылып эгелээниң түннелинде байдал чавырлышкынның уунче кирген деп болур. Ынчалза-даа эмнедир ужурлук кижилерниң саны эмгек-жок, эмнеп каарга безин, оң соонда камнанмай, ижер-чиер аш-чемни орта сагывай, чылыгланмай, доңуп алырындан эмнелгеге катап-катап кээп турарлар мырыңай кайы хөй. Хан бажышкыны улуг кижилер ону үезинде эмнепеске, ол хамаанчок боостар, думчук, диш аарыгларын, өске-даа чугула органнарны үезинде эмнепес болза, ол бүгү бүүректерге улуг салдарлыг, аңаа аар чүк болу бээр.

Тыва чоннуң хөй кезин мал ажил-агылыг көдээниң чурттагычыллары болгай, амыдырал байдалы нарын, агаар-бойдус база ширин, соок. Ынчангаш нефрология салбырынга кээп чыдып эмнедик-сээрлерниң саны хөй-даа болза, оларны хары угда чыттырып эмнээр арга чок. Учетта турар аарыг улустан аңгыда, хөй саныг инвалид улус, шеригже келдирткен аныак оолдар дизе-ле, бо салбырның эмчилериниң кадыын хайгаарап, эмнеп турар улузу-ла хөй.

Нефрология салбырының тургустунганы, шынап-ла, тыва чонга улуг аас-кежик. Бо эмнелгеге кире бээрге, аарыг-силег, чылыг, чырык. Эмнедип чыдар кижилерден чурум-

сагылга негелдези дыка шыңгыы. Ол бүгү ында эмчилерниң профессионал деңгелиниң бедин, оларның организацы ажылының күштүүн, мергежилдинге бердингенин бадыткап турар. Эмнелгениң коридорунда янзы-бүрү аарыглар дугайында, оларга удур канчаар эмнеп, камнанырының дугайында ханы уткалыг санбюллетеньер, хана солуннар хөй. Аарыг улус ала-чайгаар-ла ол бүгүнү номчуп, хөй ажыктыг чүүлдерни билип ап турар.

Ажил-агылы ында организастааны черле дыка таарымчалыг. Санитаркалар куш даң бажындан

амданныг.

Коллективте хөй кезин аныктар ажилдап турар. Салбырның эргелекчизи Мерген Насропович Санчы, ординатор-нефролог Алена Каң-ооловна Седип, улуг эмчи сестразы Любовь Николаевна Вохлина, эмчи сестралары Белекмаа Шугур-ооловна Ооржак, Альбина Алдын-ооловна Салчак, Оксана Серен-Доржуевна Монгуш, Галина Чүлеевна Очур олар аарыг улустуң кадыы дээш, бүгү билиин, арга-дуржулгазын берип, кызымаккай ажилдап турар.

Эмнедип чыдар Александра

катап эмнедип кээп турар бис, оларның кижизиг, эпиг-эвиен аажы-чаңын, ажылынга бердингенин магадаар-дыр бис. Аарыг улусту дыңнап билер, билдинмес чүүлдерни кончук таптыг тайылбырлап бээр, оожум-топтук бүдүжү дээш, эмчилеривисти хүндүлээр, оларга сеткиливис ханызындан өөрүп четтирип чоруур бис. Оларның эпчок чаңнап, аарыг улусче бедик үн-биле чугааланып турганы черле дыңналбас, бедик культуралыг эмчилер. Буянныг эмчилеривиске өг-бүлезинге ааскежикти, ал-боттарынга быжыг

М.П.Санчы — салбырның эргелекчизи.

көрүнер» — дээр оларның дилээн күзелдим-биле күүсеттим.

Эмнелгеге чедер-четпес чүүлдер чок деп чүве каяа турар. Мында база ындыг. Берге аарыг улус чыдар ПИТ палаталарга тускай оруннар херек, а оларның өртээ аар. Эм-таң, дериг-херекселдер-биле хандырылгада база херек чүүлдер-ле хөй.

Чурттагычонга эмчилер бүүректерин камнап, хаая эвес эмнелгеге кээп хынадып ап турарын сүмелеп турар. Арга, таакпынын, дузу ажыг аш-чемнерниң бүүректерге хоралыын сагындырып, эн-не кол чүүл соокка алзып болбазын-на эмчилер чагыыр боор чорду. Оларның чагыг-сүмезин сагып, сүмелээн эм-таңы-биле эмненип чоруп көрээлинер. Ынчан амырдыш чок эмчилеривистин ажылы чиигээр ийик.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ,
Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУН тырттырган чуруктары.

Улуг эмчи сестразы Л.П.Вохлина эмчи сестралары-биле

кара дүнеге чедир аштап-арыглап кээр. Оларның аразындан Анна Сарай-ооловна Монгуш, Севилбаа Иргитовна Комбу, Долаана Маадыр-ооловна Иргитти эмчилери-даа, аарыг улус-даа мактаар. Поварларының аарыг улуска тускайлап кылып берип турар аш-чеми

Монгушовна Очур (Сарыг-Сеп), Мария Чадамбаевна Сотпа (Эрзин), Алдын-Чечек Хүлер-ооловна Маады (Кызыл) эмчилериниң дугайында сеткил ханышкын-биле аажок чылыг-чымчак сөстөрни дугаалаар. «Аарыг хоочураан болгаш, бо эмчилеривиске каш-даа

кадыкшылды, ажил-ижинге улуг чедишкннерни күзээр-дир бис. Эмчиге чыткан үевисте-ле эмчилеривиске тейлээр чыгыы бис, а экижип үнген соонда, утуп алып улус кайы хөй болгай. Эмчилеривис дугайында «Шын» солунга бистин өмүнээвистен ыяап-ла бижи

ТӨРЭЭН ШКОЛАВЫС БАЙЫРЛАЛЫ

Кижил бүрүзү минтип келиргеле, баскан черлиг, төрүттүнген өдөк-хонаштыг, ада-иелиг, дөргүл-төрөлдүг. Төрөөн чер — ие черивистир. Кижинин төрөөн чери дег эргим, үнелиг, чараш чүве кайда боор!

Мээң өскөн-төрөөн черим Сүт-Хөл кожуунун Бора-Тайга суур. Бора-Тайга — кожуунун улуг суурларынын бирээзи, Сүмбер-Уула аттыг колхозтун төвү. Ада-өгбелеривистин шаанда тоолдарында «Сүт-Хөл шалбаа турар шагда, Сүмбер-Уула тей турар шагда» деп ыдып чорааны ханы уткалыг. Сүт-Хөлдү көөргө, шынап-ла, шаа-жанда кудуп каан сүт дег. Оон кыдыын хаажылай үнүп келген аргы-жы, кат-чимизи, кырында эштип, салдап чоруур өөр-өнер куштары, кыдыын дургаар ояттап чоруур мал-маганын көргөш, кижинин сагыш-сеткили чайгаар-ла өөрүп, төрөөн черинге чоргааралы кып-тыгып кээр.

Бис Бора-Тайга ортумак шко-лазын 1980 чылда дооскан бис. Класывыс башкызы (ам бо хүнде чок) М.С.Ооржак. Ол шыңгы, негелдиг, хөглүг-баштак. Амыдыралга ажыктыг янзы-бүрү темаларга класс шактарын, солун кез-жээлери, спортчу оюннарны эр-тирип турганын ам-даа утпас бис. Школаның үлөргөргө класы турган бис.

Чылдың-на Сүт-Хөлүвүсче по-ходтаар чаңылдыг бис. Часкы үеде Сүт-Хөл кыры ак дош апарган чы-дар. Аян-чорук үезинде көргөн аң-меңни, кат-чимисти, үнүштерни чу-руп, бижи, альбомнарны кылып турдувус. Экология талазы-биле башкыларывыс бисти дыка эки чүүлдерге өөредип чораан. Ол ышкаш эртем-билигге чедиргеш, амыдыралдың делгем оруунче аткарып, чагыг-сүмени берип чо-раан башкыларывыска чоргаар-ланып, мөгөйип чоруур бис.

Бичи чаштар өөредип, Билиг, күжүн берип чоруур. Авыралдыг башкыларга Аас-кежик, алдар-атты күзеп тур мен. **Лориса СААЯ,** школаның доозукчузу.

АЖЫЛ-ИЖИНГЕ БЕРДИНГЕН

Амгы шаг-үениң негелдези-биле чурттап турар кижини тывызык тура-сорукуг ажылчын деп үнелел бээр бис. Бурунгу тыва баштайгы суурларнын бирээзи Самагалдай суурда Саян-оол Бармиттин са-дыын суурнун чурттакчы чону билер.

Аыш-чем садын алыры-биле ол садыгга кирип келдим. Чемизг чыт долган. Хлеб садып алыр ээлчеге — улуг-бичи чон! Хлеб ол хире үнелиг дээрзин узун оочур ону херечилеп турары ол.

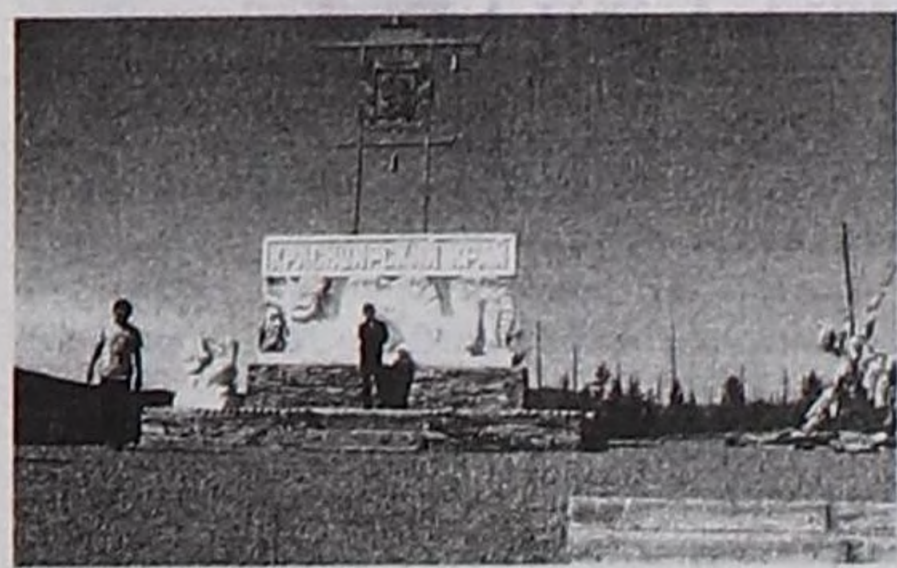
Ээлчээм чедип келирге, хүндүлелдин бора хлевин садып алдым. 18 рубль өртектиг амданныг хле-тин бышканын канчаар! Кандыг-даа холуксааның херээ чок болду.

Кым ажыл-ижинге, амыдыра-лынга бердинген, ол кижил аас-кежикти тып алганы ол-дур. Шин-чилге, хыналда чок бакылаас ужуруг хлеб быжырап тускай ба-жыңынче кирип көрдүм-даа. Арыг-шеверин, ында эт-херекселдерин эңмелиг-секселинге сеткилим таарышты.

Саян-оол Кежикович хүнде 3 катап азы 270 хлебти быжырып, садып турар. Далган айтырын шиптирлеп шыдап турар-дыр. Чонга буян чедирип турар аныяк кижиге чедишкinnerни күзээш, чорутум.

Моторк ТИРЧИН.

Тес-Хем кожуун.

га салгалдарын өөредип, чүс-чүс чылдарда дамчыдып келген. Көшкүн чон болгаш бистиң өгбелеривистин көжүп чораан девискээрлери улуг. Олар ам өске регионнарнын, күрүнелернин девискээрлери болгулай берген. Ус суур

Красноярск крайда тываларнын шагдан бээр чурттап келген чери. Мында тюлюштер, ховалыглар төрөл бөлүктери колдаан. Суурнун школазында тыва уругларны төрөөн дылынга өөредип турар. Школаның доозукчулары чурттуң янзы-бүрү булуңнарында чедишкinnerниг ажылдап чоруур. Ынчалза-даа суурнун чурттакчыларынын үштүң бир кези болуп турар болганда, тыва удуртукчу, тыва депутат туруп көрбөөн турган. Суурнун төөгүзүнде тыва дылдыг чаңгыс садыгжы — Ноябрьна Бурунле. Тыва дылдыг депутатты Ус суурнун чону шилип алганы, тываларнын база бир бурунгаар депшилгезинин болгаш депутат кылдыр сонгуттуруп алган кижинин чаңгыс чер-чурт-тугларынын мурнунга хүндүткелиниң демдээ. Бөгүн бистиң аалчывыс Устүү-Ус көдээ Совединин депутады **Зоя Ховалыговна ЧАТПАЛ (чурукта).**

ТӨРӨЛ ЧОНУМ, ЭЭ КӨРНҮП КӨРҮҢӨР

● Устүү-Ус көдээ Совединин депутадынга сөс ●

— Зоя Ховалыговна, Ус суур-га четкен улус бистиң номчук-чуларывыс аразында бар, ын-чалза-даа хөй эвес. Мен бодум хуумда, чедип көрбөөн мен, суу-рунар дугайында таныштырып көрүңер.

— Бистиң суурда 2 муң 4 чурт-такчы бар. Оларнын үкен хуузу — тывалар. Суурда ортумак школада тыва национал 387 өөреникчинин аразында эге школада 52, ортумак болгаш үстүкү класстарда тыва национал класстар чок болганы-биле, тыва уругларнын саны чыл-дан чылче эвээжеп тур.

— Бо суурнун чоогунда чер-лерниң аттары тыва дылдан ук-талган хевирлиг, тывалар ка-жандан бээр чурттап эгелээн черил?

— Тывалар бо девискээрже 1927 чылдан бээр мында турумчул чурттап эгелээн. Ол черлерге бис-тин ада-өгбелеривистин амыды-рап-чурттап чораанын ында Каа-Хөл, Ус, Алды-Шүүлүг, Улуг-Ой, Күртүшүү, Кожажар-Хая дээр ыш-каш черлер аттары безин херечи-леп турар. Ергак дээр сөс безин «эргек» дээр тыва сөстен укталган. Шаанда көшкүн тывалар малын одарладыр дээр, быжар думадан дезип, азы чер былаажып, маргыш-каш, көжүп чоруй баргылаар тур-ган болгай. Тывалар маңаа чурттап чораан деп бодаар мен.

— Ус тываларындан дыка хөй эштерлиг мен, олар Тыва чурттуг чамдык тываларга бодаарга, арыг тывалаар, арыг орустаар, холуп турбас улус-тур деп көөр кижил мен. Кижил бодаарга, өске край-нын школазы-ла-дыр, тыва дыл-ды дыка эки башкылап турар хевирлиг аа?

— ССРЭ үезинде тыва национал чаңылдарны эргиндинин артын-чызы деп санап турар үеде безин, бо суурга национал класстар, тыва интернат безин турган. Уругларнын саны 250 чедип турган. Ынчангаш бо суурдан Тываның сурагыг кижилери: Опей-оол Тюлюшович Бадан-оол, Копуштарнын өг-бү-лези: Валентина Дамдык-ооловна, Надежда Дамдык-ооловна, Свет-лана Дамдык-ооловна, Любовь Дамдык-ооловна, Елизавета Хо-валыговна Крошко (Кызыл хоорай чагыргазында), Людмила Хо-валыговна Дартан-оол (уруглар ба-жыңынча ажылдакчызы), Мерген Даржаевич Сат (иштики херектер хоочуну), Владимир Тюлюшович Мартак-оол (Улуг-Хем кожуунда иштики херектер ажылдакчызы), Лидия Ховалыговна Назыты (ад-вокат), Владимир Ховалыгович Назыты (дүрген эмчи дузазы че-дирер албанда), башкылар: Клара Даржаевна (Терлиг-Хая), Любовь Даржаевна, Светлана Даржаевна

(Хадын), Анатолий Михайлович Бурунле, Москвада доозукчула-рывыс: Ольга Бурунле, Аля Даваа, Санкт-Петербуртта Людмила Ал-дын-ооловна (дизайнер интерьер), Игорь Очур-оолович Тулуш (Крас-ноярскинин күрүнө университети-нде информатика башкызы), Анята Михайловна Тулуш (Крас-ноярскиде демир-орук харылзаа салбырында) дээр ышкаш бистиң суурувустан үнген тыва дылдыг доозукчуларывыс чедишкinnerниг ажылдап чоруурлар.

— Ийе, ат-алдары билдингир-даа кижилер дыңналды, чам-дызын чажырбас мен, танывас-тыр мен, ынчалза-даа ол олар-нын чедишкinnerни чогуңуң демдээ

Башкы Т.С. Чыргал кичээл чезинде.

эвес, а мээң ажыл-албан болгаш амыдыралчы оруум оларнын-биле карышпаанында-дыр.

— Бо хире хөй тыва дылдыг өөреникчилерни өөредип турган школада ам чүге тыва өөреник-чилер саны эвээжеп турары ол? Хөй тыва чон бээр көжүп эге-лээни ол бе?

— Чок. Чурттакчы чоннун са-нында тываларнын үлүү доктаамал ол хевээр, ажы-төлү-даа өзүп көвүдөп турар. Тыва дыл шактарын кызырып, тыва национал класстар-ны чок кылып турарындан ындыг чүве-дир ийин.

— Оон мурнунда кандыг турганыл?

— Ам база катап тодаргай-лаптайн: национал дылдың шак-тарын кызырып кааппан. Оон му-рунда тыва интернат турда, тыва номнар, аыш-чем дээр, материал-дыг-даа, моральдыг-даа детким-чени Тывадан ап турган бис. Сөөлгү деткимчени 2000 чылда «УАЗ» ма-шинаны школага белекке берген турган.

Марафон болурга, Тывадан барган чаңгыс чер-чурттугла-рывыс: күдээвис Радислав Нико-лаевич Намажап спортчу дериг-херекселдерни белекке берди.

чуннарны хүндүлөп, аныяктары-высты чагып, өске суурларда дег-дөмей, демнежип чурттап чор бис.

— Регионунарнын байырлал хемчеглеринге тыва национал чаңылдарыңарны, аас чогаалы-ңарны көргүзүп турар силер бе?

— Ийе, ынчанмайн канчаар. Бо чайын Ермаковский районнун юбилейинге тыва хептиг, тыва аыш-чемимни делгеп алгаш, кириштим. Тывага чурттап чораан орус дыл-дыг хамаатылар менээ келгеш, «Экий» деп мендележип, «тыва быштак, хойтпаанны сат» дээр, сатпазымга, кээр чооглап, амзап, сонуургап, Тывага чурттап чораан үелерин сактып чугаалажып тур-дулар. Төрелинге ужуражы берген ышкаш, хөөрежир боор чорду.

— Төрөөн чонунун төлээзи болуру дыка хүндүткелиг ши-лигге-дир. Суурнун чонундан силерни чүгле тывалар соңгуур эвес, орус дылдыг кожоларыңар база соңгуур болгай. Каяа ажыл-дап чораш мындыг хүндүткели чаалап алдыңар? Кандыг мерге-жилдиг силер?

— Мен бодум, 1980 чылда эмчи училищезинин фельдшер салбырын дооскаш, Ус суурга дүрген дуза ал-банынга ажылдай бердим. Амгы үеде участок эмнелгезинде участок эмчи сестразы болуп ажылдап турар мен.

— Силерден аңгыда суурда эки ажылдап чоруур чаңгыс чер-чурттугларывысты адап көрү-ңерем?

— Школа башкылары: Татьяна Сулдууровна Чыргал, Людмила Ни-колаевна Мачык, Жанна Алек-сандровна Хунапай олар тыва улус-тун аас чогаалынын, чаңылдары-нын талазы-биле солун кичээл-дерин эрттирип, чогаадыкчы ажыл-дап, үнеледип турарлар.

— Силерде бөгүн тыва төрөл чонунарга дилег азы кыйгы са-лыр аргаңар бар болганда, «Шын» солуннун арнын ажыл-лап, дилээңерни дамчыдып бо-лур силер.

— Тыва Чазактан дилээвис: тыва чечен чогаалдар, тыва арти-стерниң концерттери, номнары, тыва делгелге, тыва национал солун чагыдылганы дээр төрөөн дылы-высты деткээр хемчеглерни чору-дуп бээрин диледивис. Төрөл чо-нум, ээ көрнүп көрүңер! Тыва ды-лывысты камнап өөренип көрээли-ңер! «Шын» солунга келир чылын 85 чыл болур байырлалыңар-биле байыр чедирбишаан, хоочун солу-нувусту силер, биске бодаарга, ча-гыдып ап болур аргаңар бар бол-ганда, чагыдылгага идепкейлиг киржиңер деп чагыыр кижил-дир мен.

Айлаң ДАРЖАА чугаалашкан. Авторнун тырттырган чу-руктары.

— Тывалар бо суурда орус чон-биле дыка найыралдыг, хоо-

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Тыва Республиканың 2009 чылдың эң эки удуртукчуларына база эге болгаш ортумак профессионал өөредилгезиниң башкыларына, эге профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан черлеринге шаңналдарны тыпсырының талазы-биле конкурс түңнелдериниң дугайында

2009 чылдың сентябрь 15 № 466 Кызыл хоорай

«Өөредилге» приоритеттиг национал телевилелди боттандырының база профессионал өөредилге адырында инновациялыг ажил-чорудулганы сайзырадыр Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың февраль 15-те «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Тыва Республиканың өөредилге албан черлеринге, эге профессионал өөредилге системазының удуртукчуларына болгаш башкыларына шаңналдарны тургузарының дугайында» № 246 доктаалына, 2008 чылдың май 15-те «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Тыва Республиканың ортумак профессионал өөредилгезиниң удуртукчуларына болгаш башкыларына шаңналдарны тургузарының дугайында» № 275 доктаалына дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шаңналдарын болгаш грантыларын тыпсырының талазы-биле база Тыва Республикадан өөредилге адырында өске күрүне деткимчезин алыр кандидаттарны депшидери-биле 2009 чылдың апрель 30-ден Тыва Республиканың Чазаның чанында Конкурс комиссиязының коштунган №2 протокол шийтпирин бадылаар.

2. Тыва Республиканың Чеди-Хөл кожуунун Хову-Аксы суурнун «№ 9 профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан черин инновациялыг өөредилге технологияларын база телевилелдерин идеккейлиг шингээди турары дээш Тыва Республиканың эге профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан черлериниң конкурзунун тиелекчизи кылдыр тодарайдыр.

3. Тыва Республиканың 2009 чылдың конкурс тиелекчилери эң эки удуртукчуларына база эге болгаш ортумак профессионал өөредилгезиниң башкыларына тодарайдыр:

– Анна Николаевна Крисан – Тыва Республиканың Чеди-Хөл кожуунун Хову-Аксы суурнун «№ 9 профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан чериниң директору;

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың сентябрь 15-те № 466 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шаңналдарын болгаш грантыларын тыпсырының талазы-биле база Тыва Республикадан өөредилге адырында өске күрүне деткимчезин алыр кандидаттарны депшидери-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында конкурс комиссиязының ПРОТОКОЛ ШИЙТИРИ

2009 чылдың апрель 30 № 2 Кызыл хоорай

Хуралды эрттирген: П.А.Морозов – даргазы, Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыды Киришкеннер: С.О.Ондар, У.С.Ондар, О.Д.Натсак, О.О.Иргит, Ч.М.Монгуш, М.Ч.Ооржак, Н.С.Германова, З.В.Дехтяр, Л.К.Будук-оол, Б.Д.Оюн, Н.О.Охемчик, А.С.Ооржак, В.Б.Канкова, Г.Д.Сундуй, Л.Н.Филимонова.

I. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2009 чылдың шаңналын тыпсырынга инновациялыг езу-чурум-биле ажилдап турар эге болгаш ортумак профессионал өөредилге албан черлериниң тиелекчи удуртукчуларының база башкыларының даңзын тургузары.

О.Д.Натсак.

II. 2009 чылда инновациялыг өөредилге программаларын, технологияларын база телевилелдерин боттандырып турар эге профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан черлериниң конкурзунун дугайында.

О.Д.Натсак.

1. Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыдының бирги оралакчызы О.Д.Натсактың инновациялыг езу-чурум-биле ажилдап турар Тыва Республиканың эге болгаш ортумак профессионал өөредилгезиниң албан черлериниң удуртукчуларының база башкыларының аразында конкурс түңнелдериниң, 2009 чылдың республика бюджетинден күрүне деткимчезинче кордап турар эге

– Надежда Каваакайовна Монгуш – Кызыл хоорайның «№ 1 профессионал училищези» эге профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан чериниң өөредилге бөлүүнүн удуртукчузу;

– Саида Михайловна Монгуш – «Кызылдың күрүнениң медицина училищези» ортумак профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан чериниң англи дыл башкызы;

– Станислав Чертак-оолович Оюн – Кызыл хоорайның «№ 1 профессионал училищези» эге профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан чериниң күш-культура башкызы;

– Светлана Владимировна Пирлей – «Кызылдың күрүнениң медицина училищези» ортумак профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан чериниң өөредилге бөлүүнүн удуртукчузу;

– Тамара Александровна Сапегина – Кызыл хоорайның «№ 10 профессионал училищези» эге профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан чериниң «ЭВМ оператору» тускай эртемниң мастери;

– Найыр Дамдыновна Хертек – «Кызылдың күрүнениң медицина училищези» ортумак профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан чериниң директору.

4. Инновациялыг езу-чурум-биле ажилдап турар эң эки эге профессионал өөредилгезиниң күрүнениң өөредилге албан черлеринге, удуртукчуларга, башкыларга база эге болгаш ортумак профессионал өөредилге бөлүктөрүнүн удуртукчуларына Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шаңналын төлээрине 1680 муң рубльди 2009 чылдың III кварталында Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызынга Тыва Республиканың Сан-хөө яамызы тускайлап бээр.

5. Бо доктаалды «Тувинская правда» база «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шаңналдарын база грантыларын тыпсыр база Тыва Республиканың өөредилге адырында өске күрүне деткимчезин алыр кандидаттарны депшидер талазы-биле конкурс комиссиязының 2009 чылдың апрель 30-де №2 протокол шийтпиринге КАПСЫРЫЛГА

Тыва Республиканың эге база ортумак профессионал өөредилгезиниң эң эки удуртукчуларның болгаш башкыларның 2009 чылдың конкурзунун тиелекчилериниң даңзызы

№ п/п	Ады, адазының ады, фамилиязы	Эргези	Күрүне аккредитациязының дугайында херечилелинге дүүштүр башкының ажилдап турар өөредилге албан чериниң долу ады
100 муң рубль			
1.	Анна Николаевна Крисан	директор	Тыва Республиканың Чеди-Хөл кожуунунун Хову-Аксы суурнун «№9 профессионал училищези» эге профессионал өөредил- гезиниң күрүне өөредилге албан чери
2.	Найыр Дамдыновна Хертек	директор	«Кызылдың күрүнениң медицина училищези» ортумак профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан чери
3.	Тамара Александровна Сапегина	«ЭВМ опера- тору» тускай эртемниң мас- тери	Кызыл хоорайның «№ 10 профессионал училищези» эге профессионал өөредил- гезиниң күрүне өөредилге албан чери
4.	Станислав Чертак-оолович Оюн	күш-культура башкызы	Кызыл хоорайның «№ 1 профессионал училищези» эге профессионал өөредил- гезиниң күрүне өөредилге албан чери
5.	Саида Михайловна Монгуш	англий дыл башкызы	«Кызылдың күрүнениң медицина училищези» ортумак профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан чери
30 муң рубль			
1.	Надежда Каваакайовна Монгуш	өөредилге бө- лүүнүн эргелек- чизи	Кызыл хоорайның «№ 1 профессионал училищези» эге профессионал өөредилге- зиниң күрүне өөредилге албан чери
50 муң рубль			
1.	Светлана Владимировна Пирлей	өөредилге бө- лүүнүн эрге- лекчизи	«Кызылдың күрүнениң медицина училищези» ортумак профессионал өөредилгезиниң күрүне өөредилге албан чери

Тыва Республиканың Чазаның чанында конкурс комиссиязының даргазы П.А.МОРОЗОВ.

Тыва Республиканың девискээринге 2010 чылда алдын тывыжын чорударда квоталарны бадылаарының дугайында 2009 чылдың октябрь 9 № 501 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаа-дыры болза:

1. Тыва Республиканың девискээринге 2010 чылда алдын тывыжын чорударда капсырлаан ниити квоталарның хуваалдазын доктаадыр.

2. Ук доктаалдың күүселдезиниң хынал-

дазын Тыва Республиканың Улетпүр болгаш энергетика яамызынга дагзыр.

3. Ук доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың октябрь 9-та №501 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге алдын тывыжын чорударда ниити квоталарның ХУВААЛДАЗЫ

Кожууннар	Бүдүрүлгелер	Мөөң чыдымнар	2010 чылда квота, кг.	2009 чылдың январь 1-ге че- дир баш удур медээлер, кг.
Тожу	«Ойна» артели	«Кара» үүрелчек сай «Караның уну» үүрелчек сайлар «Билели» үүрелчек сай- лар	100 150 220	963 485 3693
	Шуптузу «Тыва» артели	«Улуг болгаш Биче Ал- гыяк» үүрелчек сайлар	470 200	2272
	Ниитизи-биле кожуун иштинде		670	
Тере-Хөл	«Ойна» артели	«Эми» үүрелчек сай	400	1235
	Ниитизи-биле кожуунда		400	
Каа-Хем	«Тардан Голд» ХКН	«Тардан» мөөң чыдымы; - 1 дугаар ээлчегниң технологиязы; - мөөң щелочтун дузазы- биле технология	34,5 137,5	7358
	Шуптузу «Восток» ХКН	«Кундус» үүрелчек сай	172 50	144
	Ниитизи-биле кожуунда		222	
Ниитизи-биле республикада олышкаш:			1292	
«Ойна» артели			870	
«Тыва» артели			200	
«Восток» ХКН			50	
«Тардан Голд» ХКН			172	

Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының дугайында

2009 чылдың август 13 №382 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың девискээринге ниити, эге, ортумак, дээди профессионалдыг база немелде өөредилге черлеринге ниити, профессионалдыг болгаш немелде өөредилгениң күрүне-хөй-ниити башкарылганының принциптерин чогулгалыг боттандыраар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Дараазында капсырылгаларны бадылаар:

Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының дугайында Дүрүм.

Тыва Республиканың өөредилге талазы-

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың август 13-те №382 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының дугайында

Дүрүм

I. Ниити дүрүмнөр

1. Бо Дүрүм Тыва Республиканың девискээринге ниити, эге, ортумак, дээди профессионалдыг база немелде өөредилге черлеринге ниити, профессионалдыг болгаш немелде өөредилгениң күрүне-хөй-ниити башкарылганының принциптерин чогулгалыг боттандыраар сорулга-биле хүлээп алдынган.

2. Бо Дүрүм Тыва Республикада өөредилге черлеринге күрүне-хөй-ниити башкарылганы тургузарының, чорударының болгаш сайзырадырының чурумун тургузуп, Тыва Республиканың күрүне-эрге-чагырга-зының органнының талазындан болдунуп болур деткимчени чедирип, Тыва Республиканың өөредилгезинин күрүне-хөй-ниити башкарылганын сайзырадырының хоойлудүрүмнөрин доктаадып турар.

3. Тыва Республиканың девискээринде өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының организастаашкыны болгаш ажыл-чорудулгазы Россия Федерациязының Конституциязынга, федералдыг хоойлуларга, Тыва Республиканың Конституциязынга, Тыва Республиканың хоойлуларынга болгаш бо Дүрүмге хоойлужуутунун даяныр.

4. Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганы өөредилгени күрүнениң талазындан удуртунун база өөредилге адырынга хөй-ниити бот-башкарылганын чорударының аңгы-аңгы органнын болгаш хевирлерин тургузуп ап болур, азы ол ышкаш өөредилгениң күрүне-хөй-ниити башкарылганының каттышкан органнын болгаш хевирлерин тургузуп ап болур.

II. Кол билиглер

5. Бо Дүрүмнүн сөзүглелинде ажыглаттынып турар кол билиглер:

Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганы — өөредилге шугуму-биле күрүнениң сонуургалдарын, политиказын, магадылалын, эрге-ажыын илередип турар аңгы-аңгы субъектилеринин (күрүнениң эрге-чагырга органны, өөредилгениң удуртулга органны, ажыл-албан черлеринин удуртукчулары), база хамааты ниитилелдин, чоннун талазындан өөредилге адырынга хамаарылгалыг аңгы-аңгы субъектилеринин өөредилгени башкарылырга киржилгези болгаш кады ажылдажылгазы;

Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының системазы — өөредилге адырының күрүне эрге-чагырга органнының, Тыва Республиканың өөредилгени удуртуп-башкараар органнының эрге-дужаалдарының айтырылгаларының талазы-биле, база өөредилге албан черлеринин юридиктиг албан черлеринин каттыжышкыннары-биле, хөй-ниити болгаш күрүне-хөй-ниити каттыжышкыннары-биле, өске-даа юридиктиг албан черлери-биле болгаш хамаатылар-биле хоойлу-дүрүмдө көрдүнүп кааны айтырылгалар талазы-биле Тыва Республиканың деңгелинде, өөредилге албан черлеринин болгаш организацияларның деңгелинде кады ажылдажылгазын, сонуургалдарын, эргелерин, магадылалдарын, хүлээлгелерин, ап турар хемчеглерин дүүштүрүлгезин хандырып турар организастыг тургузулгаларны болгаш органнының системазы;

Тыва Республиканың өөредилге адырында хөй-ниити бот-башкарылганы —

биле Күрүне-хөй-ниити чөвүлелин дугайында Дүрүм.

Тыва Республиканың өөредилге талазы-биле Күрүне-хөй-ниити чөвүлелин составы.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

3. Бо доктаалдың күүселдезинин хыналдазын чорударын Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының комплекстиг социал-экономика сайзыралының эргелелинге дагытар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

өөредилге адырының сайзыралының болгаш ажыл-чорудулгазының айтырылгаларын хамааты кижилеринин, чурттакчы чоннун эргелерин барымдаалап, хамааты кижилер федералдыг хоойлужудулга база бо Дүрүм езу-гаар боттары азы бот-башкарылга органнын таварыштыр (өөредилге албан черлерин удуртуп органнының системазының иштинге; бот-хууда организациялар азы хөй-ниити каттыжышкыннарын таварыштыр) амы-хууда харысалгалы-биле шийтпир хүлээп алыр организастыг тургузулгаларны болгаш бот-башкарылга органнының системазы;

Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының органы — Тыва Республиканың Чазааның тургузары Тыва Республиканың өөредилге талазы-биле Күрүне-хөй-ниити чөвүлели. Ол болза өөредилге адырынга бо Дүрүм-биле, өске-даа хоойлужудулга нормативтиг актылар-биле көрдүнгөн удуртуп эргелерлиг, өөредилге шугумунга хамаарылгалыг кижилеринин (башкылар, өөренип турарлар, оларның ада-иелери), өске албан черлеринин, хөй-ниитинин (эртем, культура, ажыл-херек, өске-даа), Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органнының, өөредилге адырының удуртуп органнының, ол ышкаш анаа хамааты кижилеринин (ажыл берикчилеринин), оларның каттыжышкыннарының болгаш организацияларының, өске-даа юридиктиг албан черлеринин, өөредилге шугумунун хандырылга черлеринин төлээлеринин санындан томуйлаттынар коллегиалдыг органы;

Тыва Республиканың өөредилге адырында бот-башкарылга органны — өөредилге чорудулгазының киржикчилеринин төлээлеринин, ол ышкаш хамаатыларын, оларның өөредилге адырында ажыл чорудуп турар каттыжышкыннарының төлээлеринин хуралдарының, конференцияларының тургузары коллегиалдыг органны;

Хөй-ниитинин тайгааралы — өөредилге албан черлеринин бот-башкарылга органнының, профессионалдыг, ажыл-ишчи, ада-иелер ниитилелдеринин төлээлеринин, хөй-ниити каттыжышкыннарының болгаш организацияларның (хамааты езу-чаңчылдарын) төлээлеринин өөредилге черлеринин ажыл-чорудулгазынга киржилгези.

III. Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганын боттандыраарының кол принциптери

6. Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганы дараазында принциптерге үндэзилеттинер:

хоойлу-дүрүмге дүүшкээ, өөредилге чорудулгазының киржикчилеринин эргелерин боттандыраары болгаш камгалаары;

өөредилге башкарылганының системазын, өөредилгениң шынарын болгаш өөренип турарларның амыдыралының шынарын колдадып көөрү;

өөредилге адырының күрүне-хөй-ниити башкарылганынга хөй-ниитинин эки тура-биле киржилгези;

удуртулганын шупту деңгелдерин хаара тудары (республика, муниципалдыг деңгелдер, өөредилге албан черинин деңгели);

күрүне-хөй-ниити башкарылганының системазынга күрүнениң болгаш ниитилелдин киржилгезинин, оларның ниити өөредилгениң адырының бүгү удуртулга деңгел-

деринде хүлээлгелеринин, эргелеринин, харысалгалыг чорунун балансызын шын кадагалаары;

өске-даа принциптер.

IV. Тыва Республиканың өөредилге адырының башкарылганын ниитилелдин киржилгезинин кол сорулгалары

7. Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганы дараазында кол сорулгаларлыг болур:

а) күрүнениң база ниитилелдин эрге-ажыы дээш өөредилге шугумунга ниитилелдин күрүне магадылалын боттандыраарын болгаш хамааты кижинин эргелерин сагыырын чедип алыр сорулга-биле Тыва Республиканың өөредилге адырын сайзырадыр;

б) Тыва Республиканың өөредилге политиказын боттандыраарына хөй-ниитини хаара тудары;

в) өөредилге адырында болгаш анаа хамааржып турар албан черлеринде күрүне политиказын боттандыраарының болгаш күрүне камгалаалын чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнының база ниитилелдин - өөредилге чорудулгазының киржикчилеринин (башкылар, ада-иелер, өөреникчилер ниитилелдеринин төлээлеринин), чоннун төлээлеринин шынарлыг эртем-билигини хамаатыларга бээринин болгаш хандыраарының талазы-биле хамаарылгаларын таарыштыраары;

г) өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити кады ажылдажылганын түңнелдерин бедидери. Оон кол хевирлери:

өөредилгеде азы ажыл-албан черинде байдалды ниитилелге дыңнадып чедиреринин талазы-биле база өөредилге айтырылгаларының дугайында хөй-ниитинин санал-онал медээзин алырының талазы-биле кады ажылдажылга;

өөредилге айтырылгаларын ажык чугаалажырының болгаш хөй-ниитинин сайгарылгазын организастаарының талазы-биле кады ажылдажылга;

ниитилелдин өөредилге курлавырларын хандыраарының айтырылгаларын шийтпирлээринге киржилгезинин талазы-биле база чаагайжыдылга болгаш ажаалда-тежээлде талазы-биле кады ажылдажылга;

өөредилге адырында удуртулга шийтпирлерин белеткээринин, хүлээп алырының, дугуржурунун болгаш боттандыраарының айтырылгаларының талазы-биле кады ажылдажылга;

д) өөредилге албан черлеринин эртем-техниктиг болгаш материалдыг баазазын, ол ышкаш социалдыг инфраструктуразын, инновациялыг өөредилгениң адырынга дуза кадарының чорудулгазын база Тыва Республиканың өөредилге системазының хөгжүлдээзинин талазы-биле экономиктиг үндэзинерин сайзырадырынга болгаш быжыктыраарынга идигни бээр;

е) республиканың өөредилге албан черлеринин эртем ажыл-чорудулгазының талазы-биле төлөвилелдеринин база өөредилге шугумунда оон-даа өске төлөвилелдеринин боттандырышкынынга киржири;

ж) хөй-ниити организациялары-биле, оларның каттыжышкыннары-биле, өске-даа өөредилге черлеринин ажылының түңнелдерин экижидеринге идиг болур сайгарлыкчы болгаш сайгарлыкчы эвес организациялар-биле харылзаа тудуп ажылдаары;

з) өөредилге адырының талазы-биле хоойлу-дүрүм баазазын өөредилге системазының чорудулгаларын магадылаан хоойлулар төлөвилелдеринге чогуур эдилгелерни кирип тургаш (оон иштинде өөредилгеге социал болгаш акша-хөрөңг деткимчезин чедиреринин механизм) экижидип чаартырынга киржилгези.

V. Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының органнының ажыл-чорудулгазынга күрүнениң эрге-чагырга органнын дүрүмдө деткимчези

8. Тыва Республиканың Чазаа республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының органнының ажыл-чорудулгазын углап-баштаар хемчеглерни алыр болгаш күрүне деткимчезин көргүзүп, тус чер бот-башкарылга органнынга ол хемчеглерни боттандыраарының талазы-биле дузаны чедирер.

9. Тыва Республиканың өөредилгени башкараар органы өөредилге адырында, Тыва Республиканың өөредилге политиказында планнаттынып болгаш боттанып турар

хемчеглерин дугайында күрүне-хөй-ниити башкарылганының органнынга Тыва Республиканың Чазааның тургусканы чурумун езугаар дыңнадыр.

VI. Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының тус чер бот-башкарылга органнының Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының органнының ажыл-чорудулгазынга деткимчези

10. Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының тус чер бот-башкарылга органны өөредилге адырында, азы албан черлеринде, күрүне-хөй-ниити башкарылганының органнының, бот-башкарылга органнының ажыл-чорудулгазынга боттарының деткимче болгаш дуза көргүзөр талазы-биле хевирлерин болгаш аргаларын ажылдап кылып база боттандырып болур.

VII. Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының органны

11. Тыва Республиканың өөредилге адырында күрүне-хөй-ниити башкарылганының органы — Тыва Республиканың Чазааның тургузары Тыва Республиканың өөредилге талазы-биле Күрүне-хөй-ниити чөвүлели (моон ыңай — Чөвүлел) болур. Ол болза өөредилге адырынга бо Дүрүм-биле, өске-даа хоойлужудулга нормативтиг актылар-биле көрдүнгөн удуртуп эргелерлиг, өөредилге шугумунга хамаарылгалыг кижилеринин (башкылар, өөренип турарлар, оларның ада-иелери), өске албан черлеринин, хөй-ниитинин (эртем, культура, ажыл-херек, өске-даа), Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органнының, өөредилге адырының удуртуп органнының, ол ышкаш анаа хамааты кижилеринин (ажыл берикчилеринин), оларның каттыжышкыннарының болгаш организацияларының, өске-даа юридиктиг албан черлеринин, өөредилге шугумунун хандырылга черлеринин төлээлеринин санындан томуйлаттынар коллегиалдыг орган болур.

Муниципалдыг тургузулгалар деңгелинде өөредилге адырында хөй-ниитинин башкарылга органнынга хуралдар, өөредилге чорудулгазының киржикчилеринин азы оларның төлээлеринин конференциялары, ол ышкаш хамааты кижилеринин, оларның каттыжышкыннарының болгаш организацияларының төлээлеринин, өөредилге шугумунун хереглекчилеринин, республиканын, муниципалдыг тургузулгаларын, албан черлеринин ажаалда-тежээлде болгаш өске-даа чөвүлелдеринин хуралдары, конференциялары хамааржыр. Хуралдар болгаш конференциялар Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларын деңгелинге аңгы (өөредилге чорудулгазының киржикчилеринин деңгелинге аайы-биле) азы кады эртип болур.

12. Тыва Республиканың өөредилге адырында бот-башкарылганын хевирлеринге өөредилге чорудулгазының киржикчилеринин азы оларның төлээлеринин, ол ышкаш өөредилге адырынга хамаарылгалыг хамааты кижилеринин, оларның каттыжышкыннарының болгаш организацияларының төлээлеринин хуралдары болгаш конференциялары хамааржыр. Хуралдар болгаш конференциялар Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларын болгаш албан черлеринин деңгелинге аңгы (өөредилге чорудулгазының киржикчилеринин деңгелинге аайы-биле) азы кады эртип болур.

13. Конференцияларын, хуралдарын дараазында сорулгаларлыг эрттирер:

- Тыва Республиканың өөредилге адырында удуртулга органнының шийтпирлерин болгаш ажыл-чорудулгазын хөй-ниитиге чедирери;

- Тыва Республиканың өөредилге адырының ажыл-чорудулгазын дугайында ажык отчедун дыңнаары болгаш сайгарары;

- Тыва Республиканың өөредилге адырында бот-башкарылга органнын соңгууру, оларның ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелдерин (отчеттарын) дыңнаары болгаш бадылаары;

- Тыва Республиканың өөредилге адырында хүлээп ап турар кол удуртулга шийтпирлерин дугуржуру;

- өске-даа сорулгаларлыг.

14. Соңгуттурган, томуйлаткан кежигүн-нерден тургустунган ажыл-албан черинин ажыл-чорудулгазын болгаш сайзыралының дугайында улуг хемчээлдиг айтырылгаларны шийтпирлээр болгаш дугуржур бүрүн

эргелиг коллегиялдыг орган – албан черинин эргелел, ажаалда-тежээлде болгаш өске-даа чөвүлелдери болур (моон ыңай – албан черинин Чөвүлели).

15. Өөренип турарларның саны чүстен эвээш болза, ол албан черинге Эргелел чөвүлелин тургуспас.

16. Албан черинин Чөвүлелинче өөредилге чорудулгазының киржикчилеринин төлээлери (башкылар, өөренип турарлар, оларның ада-иелери (хоойлу езугаар төлээлери), албан черинин өске-даа ажылдакчылары, хөй-ниитинин (эртем, культура, ажыл-херек, өске-даа), профэвилел организацияларының, ажыл берикчилеринин, өөредилге шугумунун хереглекчилеринин төлээлери сонгудуп болур.

17. Хоойлу езугаар албан черинин Чөвүлелин эргелери ол албан черинин уставы-биле тодараттынар.

18. Албан черинин Чөвүлелинге дараазында чижеглел эргелери хамаарыштырар:

- албан черинин тургузуун, өөредилге планын болгаш өөредилгенин кол уун дугуржуру;

- албан черинин сайзыралының программасын бадылаары;

- профессионал стандарттарны ажыл берикчилери-биле дугурушкаш хүлээп алыры база республиканың профессионал өөредилге черлеринин специалистеринин болгаш ажылчын кадрларының белеткелинин даңзын дугуржуру;

- өөредилге программаларын, албан черинин чедирип турары өөредилге талазы-биле база өске-даа дузаларының шынарын хайгаараары болгаш үнелел бээри;

- ниити өөредилге черлеринин өөреникчилеринин өөредилге үезинде кедер хевинин чаңгыс аай хевирин кириеринин (соксады-рының) дугайында шийтирнү хүлээп алыры;

- өөреникчилеринин, ада-иелеринин (хоойлу езугаар төлээлери) хомудалдарын болгаш билдирешкинерин албан черинин башкыларының азы административтик ажылдакчыларының тооп көргөнин азы тооп көрбээнин сайгарары;

- өөредилге база саң-хөө чылының түнелдери-биле албан черинин удуртукчузунун ажык отчедун дыйнаары болгаш бадылаары;

- албан черинин чыл түнели-биле ажык отчедун хөй-ниитиге болгаш тургузукчуга чедирери;

- албан черинин устав-биле көрдүнгөн ажыл-чорудулгазын боттандыраары-биле бюджеттен дашкаар хөрөңгилерни хаара тударына иди бээри;

- өөредилгенин шынарының көргүзүлгө-рин барымдаалап албан черинин ажылдакчыларына иди бээринин системазын илери-ринге киржири;

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың август 13-те №382 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың өөредилге талазы-биле Күрүне-хөй-ниити чөвүлелин дугайында Дүрүм

I. Ниити дүрүмнер

1. Бо Дүрүм Тыва Республиканың өөредилге талазы-биле Күрүне-хөй-ниити чөвүлелин тургузуунун болгаш ажыл-чорудулгазының чурумун доктаадып турар (моон ыңай – Чөвүлел).

2. Чөвүлел бодунун ажыл-чорудулгазын федералдыг хоойлуларга болгаш Тыва Республиканың хоойлуларына, база бо Дүрүмге даянып чорудар.

3. Чөвүлелдин ажыл-чорудулгазы шийтирлерни коллегиялдыг хүлээп алырының болгаш ажык чоруктуң принциптеринге үндөзүлгө.

4. Чөвүлелдин кежигүннери оон ажылынга төлөвир чок киржир.

5. Чөвүлелдин составына өөредилге чорудулгазының киржикчилеринин төлээлери (башкылар, өөренип турарлар, оларның ада-иелери), өөредилге албанының өске-даа ажылдакчылары, хөй-ниитинин төлээлери (эртем, культура, ажыл-херек, өске-даа), республиканың күрүне эрге-чагырга органның, тус чер бот-башкарылга органның, ниити өөредилге адырының удуртулга органның төлээлери, ол ышкаш хамаатыларның, оларның каттыжышкынының, организацияларының, өске-даа өөредилге адырында кирип турар юридиктиг албан черлеринин төлээлери кирер.

6. Республиканың күрүне эрге-чагырга органның төлээлери, муниципалдыг ко-жууннарның болгаш хоорай округтарының

- албан черинде өөредилгениң база кижизидилгениң кадык болгаш айыыл чок байдалдарын тургузарының айтырыгларын көөрү;

- албан черинин тургузукчузунун шийти-ри-биле албан черинин Чөвүлелинде быжыг-лааны өске-даа бүрүн эргелер;

- өске-даа сорулгаларга хамаарыштыр.

VIII. Өөредилге хандырылганың шынарын хынаарына хөй-ниитинин киржилгези

19. Тыва Республиканың өөредилге адырына хөй-ниитинин хыналдазының шынарын улгаттырар сорулга-биле хөй-ниитинин хайгааралының, өөредилге программаларының эксперттиг үнелээшкинеринин, күрүненин өөредилге база профессионалдыг стандарттарын боттандыраарының аңгы-аңгы хевирле-ри ажылдагынып турар. Оларны чорударда Тыва Республиканың болгаш муниципалдыг тургузуушкуннарның деннелинге ниитилелдин (эртем, культура, ажыл-херек, өске-даа), профсоюз организацияларының, ажыл берикчилеринин, өөредилге шугумунун хереглекчилеринин төлээлеринден хөй-ниитинин хайгааракчы (эксперт) бөлүктери тургустунар.

20. Хөй-ниитинин хайгааракчылары өөредилге удуртулганың органының тывыс-каны шынзылгаларлыг болурлар.

21. Өөреникчилеринин чаңгыс аай күрүне экзаменинин хевиринге болгаш материалда-рына хамаарыштыр түнел аттестациязының чорудуу хөй-ниитинин хайгааралының объек-тизи болур.

22. Хөй-ниитинин хайгааракчыларының үстүнде чорудуунга киржилгезин албан чери, ол ышкаш өөредилгенин күрүне удуртулга-зының органы саналдап кирип болур.

23. Өөредилге албан черинин ажыл-чору-дугазының, сайзыралының болгаш түнел-деринин дугайында чыл бүрүзүнүн ажык от-чеду - ниитилелге доктаамал медээ бээринин хевир болур.

24. Отчеттун ниитилелге ажык чоруу дээр-ле, ону ыяп-ла хөй-ниитинин мурну-га (ада-иелер, кады ажылдап турарлар, эрге-чагырганың болгаш хөй-ниитинин төлээлери, шупту сонугалдыг кижилер) массалыг ин-формация чепсектерин, интернет-курлавыр-ларны таварыштыр чырыдар болур.

25. Хөй-ниитиге чедирери-биле база чы-рыкче парлап үндүрери-биле албан черинин ажык чыл отчедун албан черинин Чөвүлели бадылаар.

26. Албан черинин ажык чыл отчедун албан черинин башкылар коллективинин ажык конференциязынче (хуралынче), сур-гулдарның конференциязынче (хуралынче), ада-иелер ниитилелинче сайгарары-биле бээр, техниктиг аргазы бар болза албан чери-нин веб-сайтызынга чырыдар.

ның түнелдери-биле республиканың өөре-дилге системазының ажык отчеттарын дың-наары, дугуржуру болгаш ниитилелге чеди-рери;

8.3. өөредилге адырының талазы-биле күрүне политиказын боттандырып турар ба-за республиканың өөредилге адырының сай-зыралының шилип алдынганы кол угланыш-кыннарын быжыглап турар хоойлу-дүрүм актыларын улам сайзыраңгайжыдарының та-лазы-биле саналдарны тургустунган чурум езугаар республиканың күрүне эрге-чагырга органнынче кириери;

8.4. өөредилгенин шынарын тодарады-рынга хөй-ниитинин киржилгезин күштелди-рер талазы-биле саналдарны ажылдап кылыры, ниити өөредилге албан черлеринин ажыл-чорудулгазын хайгаараары органи-застаары болгаш боттандыраары, ниити өөредилге албан черлеринин ажыл чоруда-рынга чөпшээрелин болгаш аккредитация-зын, башкыларның аттестациязын эрттире-ринин чурумунга хөй-ниитинин төлээлеринин киржилгезин чедип алыры;

8.5. республиканың өөредилге система-зының ниити өөредилге албан черлеринде өөредилге болгаш кижизидилге кадык болгаш айыыл чок байдалдарны тургузары-ның талазы-биле саналдарны ажылдап кылыры;

8.6. ниити өөредилге албан черлеринин өөредилге болгаш кижизидилге кадык болгаш айыыл чок байдалдарны тургузары-на ниитилелдин, хөй-ниити каттыжышкын-нарының болгаш дуза чедирилге организа-цияларының талазындан иди бээр програм-маларны болгаш хемчеглерни ажылдап кы-лыры; республиканың өөредилге система-зының бюджеттен дашкаар хөрөңгини кирип алырына иди бээри;

8.7. Тыва Республиканың девискээринге «Өөредилге» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдин кол угланышкыннарын база республиканың өөредилге системазының сай-зыралынче угланган регионалдыг програм-маны боттандырап талазы-биле саналдарны ажылдап кылыры, оларны боттандыраарына ниитилелдин киржилгезин чедип алыры.

III. Ажыл-чорудулгазын организастаары

9. Чөвүлелдин ажылының чуруму (ху-ралдар эрттиреринин үелери, хурал эртти-реринин дугайында Чөвүлел кежигүннеринге дыңнадырының чуруму, Чөвүлелдин кежи-гүннеринин ажыл талазы-биле материал-дарны бээринин үелери, хуралдарны эртти-реринин чуруму, өске-даа айтырыглар) Чөвү-лелдин бо Дүрүмге үндөзүлгө ажылдап кыл-ган болгаш бадылаан регламентизи-биле тодараттынар.

10. Чөвүлелдин ажылының организастыг хевир хурал болур. Хуралды херек апар-ган санында-ла, ынчалза-даа кварталда би-рээден эвээш эвес эрттирер ужурулуг. Чөвү-лелдин хуралын оон даргазы чыыр, даргазы чокта – оон оралакчызы чыыр.

Чөвүлелдин ээлчегден дашкаар хуралын Чөвүлелдин даргазының шийтири-биле, азы Чөвүлелдин үштүн биринден эвээш эвес кежигүннеринин негелдези-биле чыыр.

11. Хуралга Чөвүлелдин шийтирилээр эргелеринге хамаарышкан кандыг-даа айты-рыгны көрүп болур.

12. Чөвүлелдин хуралдарына материал-

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың август 13-те №382 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың өөредилге талазы-биле Күрүне-хөй-ниити чөвүлелин составы

Ш.В.Кара-оол — Тыва Республиканың Чазааның Даргазы, даргазы;

П.А.Морозов — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар поли-тиказының сайыды, дарганың оралакчызы;

О.Д.Натсак — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар поли-тиказының сайыдының бирги оралакчызы;

А.К.Артына — Тыва Республиканың экономика сайыдының бирги оралакчызы;

Н.С.Германова — Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер пала-тазының даргазының оралакчызы (чөпшээр-жилге-биле);

М.А.Кыргыс — Тыва Республиканың Тудугжулар чөвүлелин Регионалдыг адыр-лар каттыжышкынының президентизи (чөпшээржилге-биле);

Н.М.Леонов — Эге профессионал өөре-дилгенин Күрүненин өөредилге албан черинин директору;

дар белеткээрде, оон шийтирлеринин төлөвилелдерин ажылдап кылырда хуралдар аразының үелеринде Чөвүлел доктаамал болгаш түр комиссияларны тургузуп алыр эргелиг.

Чөвүлел комиссияларның тургузуун, кежигүннерни болгаш оларның санын тодарадыр, Чөвүлелдин кежигүннеринин иштинден комиссияларның төлээлерин томуйлаар, комиссияларның сорулгаларын, эргелерин, кежигүннеринин составын болгаш ажылының регламентизин бадылаар.

Комиссияның ажылын бүдүрүмчелиг болдураары-биле комиссияже Чөвүлел кежигүннеринден аңгыда кандыг-даа кижилерни кирип болур, оларны Чөвүлел чалаар болгаш оларның чөпшээрели-биле кежигүн кылдыр кириер.

Доктаамал болгаш түр комиссияларның даргалары Чөвүлел кежигүннери болур.

13. Чөвүлелдин хуралы Чөвүлелдин кежи-гүннеринин чартыындан хөйү олуржуп турда, күштүг болур. Чөвүлелдин хуралын оон даргазы, ол чокта – оралакчызы башкарып эрттирер.

14. Чөвүлелдин шийтирин хуралга олорушкан кежигүннеринин чартыындан хөйү бадылаанда, күштүг кылдыр хүлээп алыр. Ший-тирнү ажык бадылаашкын-биле чорудар болгаш Чөвүлелдин даргазының база секре-тарының ат салганы протоколду тургузар.

Бодунун ажылын чорударда Чөвүлел дараазында эргелерлиг болур:

а) Чөвүлелдин ажыл-чорудулгазына ха-маарышкан айтырыглар талазы-биле тайыл-бырларны, сүмелерни, дыңнаашкыннары болгаш отчеттарны алыр сорулга-биле ху-ралдарынче республиканың өөредилгезинин удуртулга органның, муниципалдыг ниити өөредилге албан черлеринин удуртук-чу органның ажылдакчыларын чалаар;

б) муниципалдыг өөредилге албан чер-леринин удуртукчуларын, республиканың өөредилгенин удуртулга органның, му-ниципалдыг кожууннардан база хоорай ок-ругтарындан Чөвүлелдин ажыл-чорудулга-зынга хамаарышкан, оон иштинде Чөвүлел-дин шийтирлеринин күүсөлдөзүнүн талазы-биле, медээлерни негээр болгаш алыр.

15. Чөвүлелдин даргазы дараазында эргелерлиг:

- Чөвүлелдин бүрүн эргелеринин кызы-гаарындан эртпейн Чөвүлелдин адындан айтырыгларны шийтирилээр;

- Чөвүлелди күрүне эрге-чагырга орган-нарынга, тус чер бот-башкарылга орган-нарынга, юридиктиг албан черлеринге база хамааты кижилер мурнунга төлээлээр;

- өөредилге адырының талазы-биле республиканың күрүне эрге-чагырганын күүсөкчи органның өөредилге систе-мазының ажыл-чорудулгазының байдалы-ның болгаш түнелдеринин дугайында ме-дээлерни алыр;

- өөредилге адырының талазы-биле хоойлу-дүрүмнеринин үрээшкинеринин дугайында өөредилгенин удуртулга орган-нарынга медээни бээр.

16. Чөвүлелдин организастыг болгаш техниктиг ажыл-чорудулгазының хандырыл-газын база херек эмгелээшкинин Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы хандыраар.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың август 13-те №382 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың өөредилге талазы-биле Күрүне-хөй-ниити чөвүлелин составы

С.К.Ондар — Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызының сайыдының бирги оралакчызы;

Н.О.Охемчик — Россия Федерация-зының Тыва Республика талазы-биле Улус өөредилгезинин болгаш эртем ажылдак-чыларының профэвилелин регионалдыг салбырының даргазы (чөпшээржилге-биле);

К.Б.Сагаан-оол — Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыды;

Л.Н.Филимонова — Кызыл хоорайның №11 школазының ада-мелер комитетинин даргазы;

Э.В.Челок — «Голевская горнорудная компания» КХН-ниң чингине директорунун чөвүлөкчизи (чөпшээржилге-биле);

Р.Б.Чысыма — Россельхозакадемияның Сибирь салбырының көдээ ажыл-агый тала-зы-биле Тыва эртем-шинчилел институтунун директору (чөпшээржилге-биле);

ИЙИ УРУГ ЫНАКШЫЙ БЕРЗЕ...

Тээли ортумак школазынга Деспилдей Бүдүповна Чыргал башкы биске биология башкылап чедип келген. Башкының кичээлдери дыка солун эртер. Ооң мурнунда чылдарда биологияны шоолуг сонуургавас турган бодум, ала-чайгаар сонуургап эгелзэн ийик мен.

Кичээл эгелээр мурнунда башкывыс «беш минут» эрттирер. Ол үениң ишинде үш одуруг мөөрейлежир. Кижы бүрүзү биология эртеминге хамаарыштыр бир медээ кылыр. Класста кайы одуруг дүрген болгаш утка-шынары эки медээ бээр-дир, ол одуруг тиилекчи боор. Үш улаштыр тиилзэн одуругнун өөреникчизи бир артык баллдыг болур. Кичээлдин темазын ол «3» демдекке харыылаан болза, «4» алыр. А бир эвес теманы ол «2»-ге харыылаан болза, артык баллы бар болганын «2»-ни журналга салбас. Ынчангаш одуруглар «беш минутка» аажок белеткенир. Ооң кадында класста 30 чыгыы кижы янзы-бүрү медээлер дыңнадып кээрге, биологияга хамаарыштыр билинвис ала-чайгаар немежи турган болбайн аан.

Бистиң «а» класстың удуртукчу башкызы Өлчей Салчаковна Шырап, а «б» класстың — Деспилдей Бүдүповна Чыргал. Ийи класс 1-ден 10 классты дооскуже мөөрейлежип келген бис. Бир катап башкыларывыс «Ынакшыл деп чүл?» деп диспут организаастаан. Бистер ынчан 7 класка турган бис. Дыка солун болган. «Бир эвес чангыс оолга ийи уруг ынакшый берген болза канчаарыл?» деп айтырыг салып турганывысты утпаан мен. Өлчей Шыраповна биле Деспилдей Бүдүповна боттарын амыдыралчы чижек кылдыр ап, бир эвес иелээ бир оолга ынакшый берген болза, ол байдалда канчаар хөделирин биске айтып берип харыылаанымынчага дээр сагыжымдан утундурбаан. «Эжимге шаптыктавайн, олар аас-кежиктиг болзуннар дээш, чайлап бээр мен» деп башкыларывыс харыылааннар. Ол биске езулуг чаа ажыдышкын болган. Чүге дизе ол үеде бо айтырыг кыстар аразынга кончуг чидиг тургустунуп турган болдур ийин.

Башкыларывыс янзы-бүрү солун маргылдааларны, мөөрейлерни, викторина, диспуттарны чогаа-

дып, бистерни мөөрейлештирип-ле турар. Ооң ачызында-ла боор, 1973 чылдың Тээли ортумак школазының доозукчулары ынчан мөөрейлер үезинде дээрден башка «а», «б» деп черле ылгашпас, найыралдыг бис. Чүстүн чартыын ажыр баскан бо назынывыста-даа, шупту «а», «б» дишпес, «чангысклассчы» дижир бис. Өг-бүлелиг, ажыл-амыдыралдыг, ажы-төлдүг-даа болза, башкыларывыс хостуг үезин бистерге тураскаадып, үргүлчү кады чоруп турганының ачызында, школачы чылдарывыс чүгле чырык сактышкыннар-биле бүргелгенин, быжыг эп-найыралды доңнаанын

сөстөрни бо-ла сактып чугаалаар. 9 класка Эрги-Барлык школазы-биле найыралдажып, харылзажып, аңаа концерт оюнуг чедип-даа турдувус ийин. А эрги-барлыкчылар чогаалчы башкы Чаш-оол Кууларның тургусканы «Алдын хааржак» деп шиизи-биле Тээлиге аалдап кээп-даа турган.

Деспилдей Бүдүповна 9 классты доостурбайн, өскээр көжүп чоруй барганы хомуданчыг. Ылаңгыя «б» класста эштеривис башкызы чоруй баарга, чаа башкыларга тааржып чадап, шаг болган ышкаш чүве. Башкывыстың өөнүн ишти Маадыр Иргитович Чыргал Бай-Тайга кожуунун улус өөредилге килдизин эргелекчилеп турда, ону Барыын-Хемчик кожуунче ажылдадып чоруткан, ынчангаш өг-бүлө көжөр ужурга таварышкан.

Д.Б.Чыргал — Тывавыстың ка-

тураскааткан байырлалга Деспилдей Бүдүповнага дужа бергеш, сагыш хандыр чугаалаштывыс. Школа доосканывыстың 20 чылынга тураскааткан байырлалывысты (башкывысты ынчан чалап алган бис) сактып чугаалаштывыс. А мен башкывыс дугайында база хөйну билип алдым.

Эрги-Барлык, Тээли школаларының соонда, Аянгаты ортумак школазынга Маадыр Иргитович школа директорлап, а Деспилдей Бүдүповна директорнун класстан дашкаар ажылдар талазы-биле ораакчызы болуп ажылдаан. Школага арга-арыг бригадазын тургузуп ап, кожуун, республика чергелиг слеттарга шаңналдыг черлерни ап келген болду. 2 кыс өөреникчизи Бүгү-эвилелдин арга ажыл-агыйларының Барнаул хоорайга эрткен следунга, өөреникчизи Ва-

Маадыр Иргитович башкыларын аажок чагыыр: «Школа, башкылар — суурнун көрүнчү, үлегери-дир» дээш, башкыларны олут олуртпас. Башкыларын агитаторладып чорударда, шуптузунга аажок тайылбырлап бээр турган.

Аянгатының херээженнер чөвүлелин Д.Б.Чыргал 6 чыл ажыр удурткан. Аянгаты көдээ Советинин күүскөмун даргалап, ногаанчы-дылга, сад-огород, дузалал ажыл-агыйы, агитквартиралар ажылы, малчын коданнарга шеф дузазы, мал чеминиң белеткели дизе-ле, ынча хөй ажылга та канчап четтигип турган чүвек ийик. «Эң үлегерлиг бажың» соңчарыш, «Депутаттар аллеясы», «Чаа төрүттүнгеннер аллеясы», «Чаа өгленгеннер аллеясы» дээш, чүнү кылбаан дээр. «Эң чаагайжыттыг суур» деп атка төлөпиг болуп, шаңнадып-даа турганнар.

«Ажы-төлүм адазы-биле (ол дерзии өлүрүкчүлөрнүн хайы-биле амы-тынындан чарылган) беш ажы-төлдүг болган бис. Оларывыс он уруглуг, а оларывыстан амдызында 2 уйнуктарлыг бис. Ажы-төлүвүс шупту эртем-билигил, чонунга макталдыг күдээлерлиг, келинниг болганывыска өөрүп чор мен. Уйнуктарывыс топтуг-томаанчыг, ажылгыр кылдыр өзүп, эки өөренип чоруурунга канчап чоргаарланмас боор» — деп, амгы үеде ажы-төлүнүн уругларының уругларын азыражып чоруур кырган-ава чугаалаар. Хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, олут орбас ажылгыр аажызы-биле Деспилдей Бүдүповна хөй-ниити ажылы-биле халбактанышпышаан. Кызыл-Мажалыктын пенсионерлер эвилелин он чыл чыгыы даргалаан, ам ооң идея-кейлиг кежигүнү.

Хоочун башкының шаңнал-макталдары хөй. Ол «Улус өөредилгезинин тергини», ТР-ниң Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказынын, ТР-ниң Херээженнер эвилелин, Бүгү-россияның хоочуннар организациязының президиумунун хүндүлүг бижиктери-биле шаңнаткан.

Деспилдей Бүдүповна бо ноябрь айда 70 харлаар. Улуг юбилейин таварыштыр бүгү чангыс-класчыларымың мурнундан башкывыска изиг байыр!

Светлана БАЛЧЫР.

Красноярск. Пединститут. Д.Б.Чыргал мурнуку одуругда солагай талазындан үш дугаарында. (Архивтен чүрүк).

амылап медресе билип чоруур бис.

Башкывыстың амыдырал-чуртталгазын бо-ла сонуургап айтыра бээр бис. Ол ажыт-чажыт чок чугаалажыр. Красноярскинун педагогика институтун дооскан. Барыын-Хемчик кожуунун Эрги-Барлык ортумак школазынга эң баштайгы күш-ажылчы базамын эгелзэн. Аңаа өг-бүлө тудуп, ажы-төлүнүн улуглары Миша, Надя, Чечена төрүттүнген. Ынчангаш Эрги-Барлык дугайында чылыг-чымчак

йы-даа школазынга ажылдаза, ооң өөреникчилери аңаа ынак, ооң кичээлдерин сонуургаар дээрзинге бүзүрээр мен. Чүге дизе ол бүгү сагыш-сеткилинден бердинип ажылдаар, кандыг-ла-бир чаа чүүл-дү дилеп тыпкан чоруур болгаш хостуг үезин өөреникчилеринге бүрүнү-биле өргүүр чаңчылдыг. Ындыг башкылыг, өңүктүг болуру — аас-кежик.

Тываның Улустун чогаалчызы С.С.Сүрүн-оолдун 85 харлаанынга

лера Монгуш республика конкурсуна тиилээш, («Ак-көк патрульдар») Волгоград хоорайга болган слетка киржип чоразан. Өөреникчилери-биле чылдың-на өзмөрнү олуртуп, ажаап-тежээп келгенинүн түннелинде, чус гектар черде олар ам аргажыгаштар апарган. Сентябрь айны эм үнүштер чыыр ай кылдыр чарлап, аптекага чоннун кадыын быжыглаарынга ажылгаар хөй-хөй эм оъттарны өөреникчилери-биле дужаап турган.

Орук шимчээшкенин айыыл чок чоруу дээш

ЭЗИРИК ЧОЛААЧЫЛАР — КЫМНАРЫЛ?

Октябрьның 23-24 хүнери ОШАЧКИ ажылдакчыларынга улуг кичээндиригни берген. Кызыл хоорайга ОШАЧКИ-ниң ийи ажылдакчылары эзирик автомашина башкарып чоразан ИХЯ-ның ажылдакчызынга боолаткан. Кызыл-Мажалыкка ОШАЧКИ ажылдакчызы эзирик чолаачыдан эрттир карадангаш, ону боолап алган.

Орук шимчээшкенин бо чылдың 8 айларының дургузунда хайгаараанының түңгүзүндө, ОШАЧКИ ажылдакчылары эзирик 2456 чолаачыларны тудуп, торгаан. Ол дээрже чүгле ОШАЧКИ ажылдакчыларынга туттурган улустун саны түңү-дүр. А оларга таварышпайн турар, азы таварышкаш-даа, таныш-көрүш таварыштыр алдырбайн чоруй баарлары та чече.

Эзирик чорааш, автомашина башкарган дээш чолаачының автомашина башкараар эргезин казыыр болганындан, дыка хөй бөдүүн чолаачылар эзирик тургаш, автомашина мунмастан. Ылаңгыя чолаачы ажылының ачызында өг-бүлезин азырап чоруурларга ол дыка улуг торгаал, когарал болур. Автомашина мунар эргезин казыртыр болза, амыдыралы бергедээр, өг-бүлезин чүнүн-биле азыраарыл деп берге айтырыглар тургустунуп келир. Ынчангаш бөдүүн чолаачылар ол талазы-биле харыысалганы дыка сагып чоруурлар.

Ынчап кээрге, сөөлгү үеде автомашинаны эзирик башкарып чоруур кижилер колдуу-ла, ОШАЧКИ-де эки таныш-көрүштүглер, бир болза оларны хээлилептер, азы улуг бергедежишкенин чокка чаа шынзылга садып, кылдыртып алыр аргалыг, хөй акшатагериктиг бай-шыырак улус болур, чок-ла болза ОШАЧКИ ажылдакчылары-биле кады кожа ажылдап чоруур эрге-хоойлу камгалаар органнарның ажылдакчылары болгулаар. Олар эзирик чорааш, ОШАЧКИ ажылдакчыларынга таваржы бергеш-даа, таарыштыр чугаалажып алгаш чоруй баарлар.

Октябрь 24-те болган таварылга база ону херечилеп турар деп болур. Экономиктиг кем-херектер-биле демисел чорудар килдистин дүрген истеп-тывар адырының ажылдакчызы база бодунун ИХЯ-да ажылдап турар эргезин ажылдап, эзирик чорааш-ла ОШАЧКИ ажылдакчыларындан кортпайн, автомашинаны башкарып чоразан.

Бо удаада ону тудуп алган ОШАЧКИ ажылдакчылары-биле ол танышпас болган чадапас.

Чеже-даа өске адырда болза, чангыс яамыда кады кожа ажылдап чоруур эжин хоругдаарынга чече бербейн, бажыңыга чедирип каар турганнар деп ОШАЧКИ ажылдакчыларын буруудадыр хөөнүг улус база бар. Шак-ла ынчаар эзирик автомашина башкарган ИХЯ ажылдакчыларыга кеземче онаавайн, оларны бажыңыга чедирип каап турар болза, моон соңгаар чүү болур ирги? ИХЯ ажылдакчыларының эзирик чорааш-ла автомашина башкара чоруу көвүдөп, орук шимчээшкенинге озал-ондак тургузуп туруп бербес бе? Ийе, харын, эзирик чоразан дээш ИХЯ ажылдакчызын тудуп хоругдаарга, ооң ажыл-амыдыралы будалып болур. Ынчалза-даа ол дээш ОШАЧКИ ажылдакчыларын буруудадырының орнунга, автомашинаны эзирик башкара бетинде боду боданыр турган-дыр ийин. Чүге дизе эзирик чолаачы чүгле бодунга эвес, орук шимчээшкенин өске буруу чок киржикчилеринге база когарал чедирип болур болгай.

ОШАЧКИ ажылдакчыларының ажылының кайы хире бергезин база көрүп шаг болган мен. Эзирик чолаачыларны тудуп алыр, оларның аразындан автомашиназын, документилен ыт чокка бериптерлер ховар. Хөй кези ОШАЧКИ ажылдакчылары-биле маргыжар, оларны эки-багай сөглээр, оон кеде-резе кыжанып эгелээрлер, чамдыкта сегиржип-даа алган турарлар.

ОШАЧКИ ажылдакчылары бо чылдың чүгле 8 айларының дургузунда ниитизи-биле 72629 орук дүрүмүнүн хажыдышкыннарын илереткен. Ниити онааган янзы-бүрү торгаалдарның түңү 12 млн. 525 муң рубль болган. Ол дээрже, артык пассажирлиг чоразан дээш, документилен четче эвес дээш, азы автомашинаның кандыг-бир чүүлү чок бооп турары дээн чижектиг оон-даа өске чылдагааннар-биле бижиттинген торгаалдардыр. Ол ышкаш күрүне автоинспекциязының ажылдакчылары орук шимчээшкенин айыыл чок чоруун хайгаараарындан аңгыда, янзы-бүрү кем-херек үүлгедиишкенин болдурбазы-биле хемчеглерни болгаш наркотиктиг бүдүмелдер сайгарылгазын хайгаараар албаннун ажылдарын база кылып турарлар. Оларның киржилгези-биле бо чылын 87 факт 22 кг 832, 078 грамм наркотиктиг бүдүмелдерни, 12 барымдаалыг 6675 литр

хоойлуга дүүшпес спирт сөөртүлгезин илередип, 29 барымдаалыг ок-челсекти хавырган.

Хөй торгаал бижири болгаш хоойлуга удур чүүлдер тывары ОШАЧКИ ажылдакчызының хүлээлгези, ооң эки ажылының бад-тыкалы. Ынчангаш-ла олар дыка хөй үезин шак ындыг четпестерге хамаарыштыр торгаалдар бижири-нче, автомашиналар хынаарынче база үндүрүп турарлар. Ол үеде орук шимчээшкенинге айыыл тургузуп турар езулуг кем-херек үүлгедикчилери болур дыка хөй эзирик чолаачылар оларның чаны-биле билдирбейн халдып эртип турарлар. Бо бүгүнү болдурбас дизе, бир болза ОШАЧКИ ажылдакчыларының санын ам-даа көвүдөдир болза эки деп бодаар мен.

Хүлээлгезин күүседип тургаш, чырык өртемчейден чарылган ОШАЧКИ албанының ажылдакчызы Мурат Кунзенниң амы-тыны халас барбас ужурулуг. Мдон соңгаар ОШАЧКИ ажылдакчылары автомашинаны эзирик башкарып чоруур эрге-хоойлу камгалаар органнарның ажылдакчыларын, бай-шыырак улустары-даа кандыг-даа чугаа чокка шыңгызы-биле тудуп, торгаал онап турар болза, чүгле ынчан орук шимчээшкенин айыыл чок чоруун чедип алыр бис.

Иван МОНГУШ.

аарааш, мөчээни-биле холбаштыр чоок кижилеринге болгаш төрөлдеринге-ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

Ш Ы Н Индекс 667000.
Кызыл хоорай
Красноармейс